

Introducere

Regiunile estice și unele dintre regiunile sud-estice ale Europei se află sub amenințare publică, afectate de jafuri și atacuri ale bandelor... După cum se știe, în spatele trupelor germane, bolșevismul a proliferat și a dezlănțuit hoți, bandiți și soldați ai Armatei Roșii, sub numele de „partizani”.

*Din nr. 198. Ordinul Reichsführerului SS Heinrich Himmler,
21 iunie 1943¹*

„Tot ceea ce ți-ai dorit să știi despre partizanii sovietici, dar te-ai temut să întrebi”. Atunci când istoricii doresc să rezume conținutul unei cărți apelează adesea la titlul unui film foarte cunoscut^{*}. Lucrarea de față relatează operațiunile și viața cotidiană a soldaților ucraineni. O atenție specială este acordată acelor detalii pe care predecesorii mei, care au studiat această parte a sistemului stalinist, le-au menționat numai în treacăt în monografiile lor, preferând să analizeze în profunzime alte aspecte, nu mai puțin importante.

Cartea a fost apreciată pentru acuratețea ei, chiar și de cei care au citit-o în traducere.² Mai multe citate din prima jumătate a anilor 1940 au fost incluse în text, cu scopul de a permite cititorului să simtă „spiritul epocii”. Vocabularul lor și modul de exprimare sunt elemente cheie pentru înțelegerea viziunii despre lume a participanților la aceste evenimente.

Singura excepție o constituie primul capitol, care nu este chiar atât de ușor de parcurs, datorită conținutului său. În el nu sunt descrise evenimente sau acțiuni, ci departamente și agenții, cu alte cuvinte, structurile și oamenii care au alcătuit detașamentele și grupările, care au dat ordine soldaților din păduri și au

¹ Jurnalul lui Erich Bach-Zelewski, conducătorul unității de luptători partizani, Bundesarchiv, Berlin (mai departe BAB) R 20/45b. Bl. 77.

^{*} „Everything You Always Wanted to Know About Sex* (*But Were Afraid to Ask)” (în traducere, „tot ceea ce ți-ai dorit să știi despre sex, dar te-ai temut să întrebi”), comedie din 1972, regizată de Woody Allen (n.tr.)

² Recenziile ediției poloneze a acestei lucrări: Leszek Molendowski, 11 februarie 2011: www.konflikty.pl/a,2864,Ksiazki,Aleksandr_Gogun_.html; Maciek, 17 iunie 2011: http://przechistorie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=86:aleksandr-gogun-partyzanci-stalina-na-ukrainie-nieznane-dziaania-1941-1944&catid=28:xx-w-recenzje&Itemid=45; martie 2011: <http://komandos.net.pl/lektury/03-11/snajper.pdf>.

urmărit felul în care aceste ordine au fost executate. S-ar putea ca unii cititori să prefere să citească primul capitol la final.

Al doilea capitol ne oferă o panoramă cronologică a războiului partizanilor. Atitudinile unei părți, de la Kiev și Moscova, sunt juxtapuse atitudinilor celeilalte, de la Berlin și Rivne (orașul pe care ocupanții l-au transformat în capitala Reichskommissariat-ului Ucrainei sau a Ucrainei naziste). Au fost folosite, de asemenea, materiale provenind de la naționaliștii radicali ucraineni, împotriva cărora au luptat comuniștii, și de la naționaliștii moderați polonezi, cu care sovieticii au intrat într-o alianță tactică. Germanii au luptat împotriva tuturor celor trei armate partizane.

Capitolul 3 este dedicat ordinelor îndeplinite de secțiunea partizană a trupelor speciale ale lui Stalin. Incendierea morilor, distrugerea fermelor colective și a fabricilor mici și sabotarea trenurilor au fost însoțite de o propagandă ostentativă și adesea înșelătoare. Mai puțin de a zecea parte din carte este dedicată atrocităților partizanilor. Sunt descrise, de asemenea, înșelătoriile și șarlataniile folosite pentru atragerea indivizilor în interiorul rețelelor de agenți. Cum problema terorismului a căpătat o relevanță imediată în lumea modernă, o atenție specială a fost acordată activităților orchestrate de Pavel Sudoplatov, binecunoscutul creator al asasinatului în stil contractual. Detașamentul Pobediteli („Biruitoarii”), de lângă Rivne, era cunoscut drept cel mai combativ pe întregul teritoriu al Uniunii Sovietice, ocupate de germani.³ Detașamentul a fost condus de Dmitrii Medvedev, care a deținut o poziție de supraveghere în tabăra Gulagului dinainte de război.

Capitolul 4 analizează cine au fost partizanii și modul în care erau mobilizați. În **capitolul 5**, partizanii sunt descriși prin prisma felului în care erau percepuți de populația est-europeană. Suprastructura politică sovietică a persistat în administrarea greșită a comandourilor ucrainene, fapt care a afectat relațiile acestora cu populația civilă. Dar logica rece a conducătorilor sovietici a adâncit lipsa de încredere dintre neobosiții ocupanți rasiști și civilii pe care îi cuceriseră.

Capitolele 6 și 7 sunt dedicate farselor insolente și încăierărilor puse la cale de comandanți, dar și de soldații de rând. Concluziile sintetizează rezultatele acestei lucrări.

* * *

³ N. Petrov, „Sovetskie organy gosbezopasnosti I organizatsiia diversionnoterroristicheskogo napravleniia v gody voiny. 1941-1945”, *Istoricheskie chteniia na Lubianke*, 2008, Moscova, 2009, 99-123.

În ciuda faptului că, grație răspândirii conflictelor de mică intensitate în întreaga lume, experiența războiului partizanilor sovietici devine un subiect tot mai urgent și mai important, există doar câteva lucrări demne de laudă privind acest subiect.

Înainte de 1991, cercetătorii erau siliți să lucreze în condiții dificile⁴, dar nici măcar democratizarea nu a reușit să aprindă scânteia cercetării în acest domeniu. O serie de autori au publicat cărți fără trimiteri la nicio sursă⁵, în vreme ce natura științifică a altor studii est europene a rămas limitată⁶.

Acele istorii ale luptei partizanilor sovietici, bazate în mare măsură pe surse documentare, au apărut în Ucraina. Între acestea se numără cartea lui Anatolii Kentii și Volodymyr Lozytsky, *Război fără milă și îndurare*⁷, publicată în 2005. Cu toate acestea, în introducerea lor, autorii declară cu sinceritate că „problemele cele mai acute și mai arzătoare” ale istoriei luptelor partizane nu sunt explorate în monografie.⁸

Monografia captivantă a lui Kenneth Slepian, *Stalin's Guerrillas*, publicată în SUA în 2006⁹, este fundamentată pe documente din arhivele est europene și cercetează istoria socială a detașamentelor de partizani. Mai puțin atenție este acordată Ucrainei, de vreme ce doar o mică parte a formațiunilor comuniste au luptat pe teritoriul RSS Ucraina. La fel de interesantă este lucrarea istoricului originar din Smolensk, Igor Shcherov, care a apărut tot în anul 2006.¹⁰

Cartea de față se concentrează pe războiul partizanilor sovietici pe teritoriul Ucrainei în 1941. Obiectivul principal al acestui studiu este acela de a prezenta o imagine multidimensională a acestui conflict, acordând o atenție specială aspectelor sale mai puțin cunoscute. Este important să explicăm trăsăturile specifice ale activității partizane ucrainene sovietice și să răspundem la următoarea întrebare: în ce fel s-a manifestat „sovietismul” lor?

⁴ Erich Hesse, *Der sowjetrussische Partisanenkrieg 1941 bis 1944 im Spiegel deutscher Kampfanweisungen und Befehle*, Göttingen; Zürich; Frankfurt, 1969; John A. Armstrong, *Soviet Partisans in World War II*, Madison, 1964.

⁵ A. S. Chaikovs'kyi, *Nevidoma viina: Partyzans'kyi rukh v Ukraïni, 1941–1944 rr.; Movoiu dokumentiv, ochyma istoriia*, Kiev, 1994; B. V. Sokolov, *Okkupatsiia: Pravda i mify*, Moscova, 2002; V. I. Boiarskii, *Partyzany i armiia: Istoriia uteriannykh vozmozhnostei*, ed. A. E. Taras, Minsk; Moscova, 2003.

⁶ *Vezi Partizanskoe dvizhenie (Po opytu Velikoi Otechestvennoi voiny 1941–1945 gg.)*, Moscova, 2001; Aleksei Popov, *NKVD i partizanskoe dvizhenie*, Moscova, 2003; idem, *Deiatel'nost' organov Gosbezopasnosti SSSR na okkupirovannoi sovetskoï territorii v gody Velikoi Otechestvennoi voiny*, Moscova, 2004.

⁷ A. Kentii și V. Lozyts'kyi, *Viina bez poshchady i myloserdia: Partyzans'kyi rukh u tylu vermakhta v Ukraïni (1941–1944)*, Kiev, 2005.

⁸ Ibidem, 23.

⁹ Kenneth Slepian, *Stalin's Guerrillas: Soviet Partisans in World War II*, Lawrence, KA, 2006.

¹⁰ I. P. Shcherov, *Partyzany: organizatsiia, metody i posledstviia bor'by (1941–1945)*, Smolensk, 2006.

Există o teorie larg răspândită care afirmă că practic toate fenomenele sociale extreme din timpul războiului sunt provocate de simpla realitate a vărsării de sânge în masă. La un nivel filistin, faptul acesta este exprimat de afirmații precum: „Erau vremuri de război!”¹¹ Aceasta este o perspectivă complet primitivă. În epoci diferite, în culturi diferite, comportamentul în timp de război a diferit în chip fundamental. De exemplu, războaiele sângeroase ale rajahilor, din India medievală, și lupta șogunilor și a altor lorzi feudali, din Japonia secolelor XIV-XVI, au fost caracterizate de metode bine stabilite de purtare a războiului și respect față de oponent. O astfel de caracterizare nu se poate aplica, de exemplu, războaielor purtate de prinții dinastiei Riurik, în Rusia Kieveană medievală sau carnagiului religios din Franța unor timpuri mai moderne. Metodele de purtare a războiului au diferit în variatele sisteme sociale și forțe politice și este crucial să evidențiem aceste trăsături speciale.

Conform unei alte opinii larg răspândită, toate brutalitățile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial din Europa au fost provocate de acțiunile celui de-al Treilea Reich și de metodele de luptă naziste. Natura discutabilă a unei astfel de premise privind războiul sovieto-german este indicată de faptul că, în URSS, teroarea în masă exista și era aplicată la o scară generală înainte de apariția regimului nazist. Prin urmare, studiul de față urmărește să pună următoarele întrebări: în ce măsură au generat cele două sisteme, nazist și sovietic, brutalitățile din timpul războiului? Cel mai de seamă cercetător rus asupra nazismului, Oleg Plenkov, a exprimat un punct de vedere care a devenit clasic: „În cadrul sistemului totalitar stalinist era pur și simplu imposibil să duci un război în oricare alt fel, dar pe de altă parte aceasta a fost [de asemenea și] tragedia situației – Wehrmacht-ul nu ar fi putut fi înfrânt în niciun alt mod.”¹² Este, de asemenea, important să dezbatem eficacitatea metodelor comuniste de purtare a războiului, folosind exemplul activității partizanilor roșii.

În procesul selecției materialelor pentru această carte, o atenție specială a fost acordată activității partizanilor Sydir Kovpak și Oleksii Fedorov, liderii marilor unități (*soedinenia*) Sumîși Chernihiv (denumită ulterior Chernihiv-Volînia). Acestor doi lideri partizani – etnici ucraineni – li s-a acordat de două ori cel mai înalt onor guvernamental: Steaua de Aur a Eroului Uniunii Sovietice. În afara lor, niciun alt partizan din întregul teritoriu ocupat al URSS nu a primit vreodată o astfel de înaltă recunoaștere oficială a activității lor. Detașamentul (ulterior devenit o mare unitate), comandat de Aleksandr Saburov, merită, de asemenea, o mențiune

¹¹ Bogdan Musiał, *Sowjetische Partisanen: Mythos und Wirklichkeit*, Paderborn, 2009, 358.

¹² O. Iu. Plenkov, *Tretii Reikh: Voina: do kriticheskoi cherty*, St Petersburg, 2005, 193.

specială. Nicio altă mare unitate din cadrul Statului Major al Mișcării de Partizani din Ucraina (SMMPU) nu a servit ca bază pentru crearea unui număr atât de semnificativ de detașamente și unități partizane independente. Nu este de mirare că Mikhail Naumov, colegul său, l-a poreclit „incubatorul mișcării partizane.”¹³

Ucraina este cât se poate de potrivită pentru clarificarea problemelor mai sus menționate, căci, în timpul anilor de război sovieto-german, au activat aici două mișcări importante de gherilă anti-sovietice: Armata Insurecțională Ucraineană (UPA) și rezistența armată poloneză, cunoscută ca Armata Teritorială – Armia Krajowa (AK). Prin urmare, posibilitatea de a face corelații și comparații, folosind exemplul Ucrainei, este mai mare decât în cazul, spre exemplu, al Belarusului.

Cartea de față se bazează pe colecții de materiale publicate¹⁴ și memorii¹⁵, alături de documente păstrate în arhive din Germania,¹⁶ Ucraina,¹⁷ Polonia,¹⁸ Statele

¹³ Tsentral'nyi Derzhavnyi Arkhiv Hromads'kykh Orhanizatsii Ukraïny (Arhiva Centrală de Stat a Organizațiilor Civice ale Ucrainei; mai departe: TsDAHO), f. 66, op. 1, spr. 42, ark. 80.

¹⁴ Ivan Bilas, *Represyvo-karal'na systema v Ukraïni, 1917-1953: Suspil'nopolitychnyi ta istoryko-pravovyi analiz*, 2 vol., Kiev, 1994; *Organy Gosudarstvennoi bezopasnosti v Velikoi Otechestvennoi voine*, vol. 2-3, Moscova, 2000-03. Din păcate, ambele lucrări încalcă standardele acceptate ce se impun la publicarea documentelor din arhive. Vezi și „Partizanskoe dvizhenie v gody Velikoi Otechestvennoi voiny 1941-1945 gg.: dokumenty i materialy”, *Russkii arkhiv: Velikaia Otechestvennaia*, vol. 20 (9), Moscova, 1999; *Ukraïna v Druhii Svitovii viini u dokumentakh: Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv*, comp. V. M. Kosyk, 4 vol., Liov, 1997-2000. Pentru o critică a lucrării lui Kosyk, vezi S. V. Kul'chyts'kyi, „Introduction”, *Orhanizatsiia ukrains'kykh natsionalistiv i Ukraïns'ka povstans'ka armii: Istorychni narysy*, Kiev, 2005, 10; V. Serhiichuk, *OUN-UPA v roky viiny: Novi dokumenty I materialy*, Kiev, 1996; idem, *Desiat' buremnykh lit: Zakhidnoukraïns'ki zemli u 1944-1953 rr.: Novi dokumenty i materialy*, Kiev, 1998; idem, *Radians'ki partyzany proty OUN-UPA*, Kyiv, 2000; idem, *Novitnia katorha: Viis'kovopoloneni ta internovani Druhoi svitovoi v URSR*, Kiev, 2001; idem, *Poliaky na Volyni u roky Druhoi svitovoi viiny: Dokumenty z ukrains'kykh arkhiviv i pol's'ki publikatsii*, Kiev, 2003; idem, *Ukraïns'kyi zdvyh: Prykarpattia, 1939-1955*, Kiev, 2005. Următoarele colecții în limbile poloneză și ucraineană au fost publicate în conformitate cu toate standardele academice: *Litopys Ukraïns'koi Povstans'koi Armii*, vol. 2: *Volyn' i Polissia: UPA ta zapillia 1943-1944: Dokumenty i materialy*, comp. O. Vovk și I. Pavlenko, Kiev; Toronto, 1999; *Litopys Ukraïns'koi Povstans'koi Armii, Borot'ba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK(b)U, obkomiv partii, NKVS-MVS, MDBKDB, 1943-1959*, n.s., vol. 4, bk. 1, 1943-1945, Kiev; Toronto, 2002; *Armia Krajowa w dokumentach, 1939-1945*, vol. 2-3, Wrocław; Varșovia; Cracovia, 1990. Vezi și *Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka, 1939-1945*, comp. și ed. Lucjan Dobroszyn'ski et al., vol. 2, Varșovia, 1979.

¹⁵ Vezi memoriile publicate în timpul vieții lui Il'ia Starinov, *Zapiski diversanta*, Moscova, 1997; idem, *Miny zamedlenogo deistviia*, Moscova, 1999. Din păcate, o serie de memorii au fost publicate după moartea autorilor lor: P. A. Sudoplatov, *Raznye dni tajnoi voiny i diplomatii: 1941 god*, Moscova, 2001; V. P. Il'in, *Partyzany ne sdaiutsia! Zhizn' i smert' za linii fronta*, Moscova, 2007; V. Nikol'skii, *GRU v gody Velikoi Otechestvennoi voiny*, Moscova, 2006; idem, *Akvarium-2*, Moscova, 1997. Lucrările de memorialistică „sovietică poloneză” sunt chiar și mai de încredere. Vezi, de exemplu, *Przez uroczyska Polesia i Wołynia: wspomnienia polaków uczestników radzieckiego ruchu partyzanckiego*, ed. Zofia Dróz' dz' -Satanowska, Varșovia, 1962; Mikołaj Kunicki, *Pamiętnik „Muchy”*, Varșovia, 1967.

¹⁶ BAB; Bundesarchiv-Militärarchiv (mai departe: BA-MA). Arhiva militară este o filială a Arhivei Federale a Germaniei. În unele cazuri, scrisorile depozitate în dosare în aceste două filiale ale aceleiași arhive nu sunt numerotate. Când citez astfel de documente, indic numai numărul dosarului.

¹⁷ TsDAHO; Tsentral'nyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vladly ta upravlinnia Ukraïny (Arhiva Centrală de Stat a Celor mai Înalte Organe de Guvernare și Administrare a Ucrainei; mai departe: TsDAVO); Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukraïny (Filiala Arhivei de Stat a Serviciului de Securitate a Ucrainei; mai departe: HDA SBU).

¹⁸ Archiwum Akt Nowych (mai departe: AAN).

Unite,¹⁹ Israel²⁰ și Rusia.²¹ Din păcate, puține dintre arhivele și colecțiile est europene relevante sunt accesibile. Cea mai complicată situație este în Federația Rusă.

În cuprinsul cărții, s-au făcut constant comentarii pe marginea surselor, atunci în care acest lucru a fost necesar. Toate părțile care au luat parte la conflictul din Ucraina în anii 1941-1944 au urmat, fără excepție, practica falsificării rapoartelor operaționale, exagerând succesele în ochii liderilor lor. Mai trebuie să precizăm, de asemenea, că unele documente interne emise de naționaliștii ucraineni, privind partizanii sovietici, conțin afirmații nejustificate de aspre, în legătură cu cei din urmă. De exemplu, în 1943, conducerea centrală a Organizației Naționaliștilor Ucraineni (OUN) a dat dispoziție să se adune materiale compromițătoare împotriva sovieticilor. Mai mult, rapoartele adunate de partizanii sovietici, inclusiv de comandanți, unii împotriva celorlalți, sunt adesea subiective: o serie de documente au fost redactate în timpul conflictului. Prin urmare, numai folosirea și compararea de surse diferite poate ajuta la crearea unei imagini reale a activităților partizanilor sovietici.

* * *

Înainte de a studia în amănunt acțiunile partizanilor, este important să descriem teatrul operațiunilor de război.

Între cele două războaie, teritoriul locuit de ucraineni era divizat între patru state: Uniunea Sovietică, Polonia, România și Cehoslovacia.

Părțile estice și centrale ale Ucrainei aparțineau URSS-ului și formau Republica Socialistă Sovietică Ucraina (RSS Ucraina). Ucraina vestică – regiunile istorice Volînia și Galiția Estică (Galiția ucraineană) – aparțineau Poloniei. Nordul Bucovinei și sudul Basarabiei erau parte a monarhiei românești, în vreme ce regiunea cunoscută drept Transcarpatia aparținea Cehoslovaciei.

În ajunul celui de-Al Doilea Război Mondial, masive schimbări teritoriale au avut loc în întreaga Europă de Est. La sfârșitul anului 1938 – începutul 1939, Transcarpatia ucraineană a intrat sub dominație ungară, rămânând sub controlul Ungariei până la sfârșitul anului 1944. În 1939, la începutul războiului sovieto-polonez, Ucraina vestică a devenit parte a RSS Ucraina. La sfârșitul lui

¹⁹ The Archive of US Holocaust Memorial Museum (*Arhiva Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii, n.tr.*) (USHMM), National Archives and Records Administration of the USA (*Administrația Națională de Arhive și Evidențe a SUA, n. tr.*) (NARA).

²⁰ Yad Vashem Archive

²¹ Tsentral'nyi arkhiv ministerstva oborony RF (Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării din Rusia; mai departe: TsAMO); Rossiiskii gosudarstvennyi voennyi arkhiv (Arhiva Militară de Stat a Rusiei; mai departe: RGVA); Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv sotsial'no-politicheskii istorii; mai departe: RGASPI); Gosudarstvennyi arkhiv Rossiiskoi Federatsii; mai departe: GARF). Tsentral'nyi arkhiv Federal'noi sluzhby bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii (Arhivele Centrale ale Serviciului Federal Secret al Rusiei; mai departe: TsA FSB).

iunie – începutul lui iulie 1940, România a cedat Uniunii Sovietice teritoriile Basarabiei și nordul Bucovinei. O mare parte a Basarabiei alcătuia partea principală a RSS Moldovenească. Nordul Bucovinei și sudul Basarabiei au devenit parte a RSS Ucraina.

Un proces foarte complex de sovietizare a fost inițiat în toate teritoriile nou anexate. În mod special, două dintre componentele sale au afectat viața localnicilor: crearea unui nou sistem de guvernare și represiunile în masă introduse de acesta.

Naționalistul ucrainean anti-anexionist, Taras Borovets, își amintește sosirea aparatului sovietic de stat, cu un amestec de ostilitate și dezgust:

Raionul [districtul] comitetului de partid este o nouă aristocrație, cu cârdul său de prim, al doilea și al treilea secretar – un șir fără sfârșit. Raionul comitetului executiv, raionul Registrului de nașteri și decese, raionul cooperativelor industriei alimentare, raionul tribunalelor poporului, raionul aprovizionării cu grâne, raionul aprovizionării cu animale, raionul aviculturii, raionul cărbunelui, raionul comerțului, raionul industriei forestiere, raionul sectorului agricol, raionul laptelui – „rai[oanele]” [raev: un calambur al primelor trei litere ale raionului (districtului) și rai, care înseamnă paradis] sovietice sunt nenumărate. Și în fiecare dintre aceste „paradisuri” erau mai mulți paraziți birocrați decât în fosta administrație gubernială țaristă de la Jitomîr. Dimpotrivă, în acest din urmă „paradis” – volost – exista un singur șef, cu un secretar și un paznic. Cine va hrăni acest întreg furnicar „paradisiac” de paraziți birocratici? Ei trăiesc pe spinarea poporului, ca păduchii pe un bolnav de tifos.²²

În cursul celor 21 de luni de guvernare comunistă, în perioada 1939-41, aproximativ 320.000 de locuitori au fost deportați din teritoriile din vestul Belarusului și vestul Ucrainei în Siberia sau în districte estice ale URSS-ului. Numărul de oameni arestați, inclusiv al celor condamnați la moarte prin împușcare, a totalizat 120.000. Prin urmare, în mai puțin de doi ani, 3% din populația regiunilor nou anexate a fost reprimată.²³ Mulți ani mai târziu, naționalistul ucrainean Volodymyr Kazanovsky, în timpul încarcerării sale într-un lagăr sovietic de muncă, i-a spus colegului său prizonier, dizidentul evreu

²² T. Bul'ba-Borovets', *Armiia bez derzhavy: Slava i trahediia ukrains'koho povstans'koho rukhu; Spohady*, Kiev; Toronto; New York, 1996, 54.

²³ O. A. Gorlanov și A. B. Roginskii, „Ob arestakh v zapadnykh oblastiakh Belorussii i Ukrainy v 1939–1941 gg.”, în *Repressii protiv poliakov i pol'skikh grazhdan*, vol. 1, Istoricheskie vypuski „Memoriala”, Moscova, 1997, 77-113.

Mikhail Kheifets: „Când au venit sovieticii la noi în [orașul] Buchach, au luat 150 de oameni, pe toți cei care erau educați.”²⁴

Până în 1930, populația de pe teritoriul Ucrainei (în hotarele sale actuale) avea următoarea pondere: 75% ucraineni, 8% ruși, 6,5% evrei și 5,4% polonezi. Belarușii alcătuiau 0,2% din populație. Restul populației era reprezentată de germani, români, tătari, greci și alte minorități – în total 5%.²⁵ În mare, proporțiile au rămas neschimbate până în 1941.

În regiunile estice și sudice ale RSS Ucraina, rușii erau minoritatea națională dominantă, în vreme ce, în vest și Ucraina de pe malul drept*, predominau polonezii și evreii.

La 1 ianuarie 1941, RSS Ucraina avea o populație de aproximativ 40,3 milioane de locuitori, dintre care 68% locuiau în mediul rural, iar 32% în cel urban.²⁶

Războiul sovieto-german a început la 22 iunie 1941. Wehrmachtul a ocupat Kievul pe 19 septembrie, iar părțile din extremitatea estică a RSS Ucraina au intrat sub control nazist în vara anului 1942.

În cursul anilor 1941-1944, teritoriul Ucrainei s-a aflat sub conducerea a cinci administrații diferite. Transcarpatia ucraineană a devenit parte a Ungariei; Bucovina de nord și Basarabia au fost retrocedate României, iar teritoriul dintre râurile Nistru și Bugul sudic a fost, de asemenea, cedat românilor; în această ultimă regiune a apărut provincia Transnistria, cu capitala la Odessa. Galiția ucraineană a devenit parte a Guvernământului general condus de Hans Frank, cu capitala la Cracovia.

Regiunile centrale, nordice, sudice și nord-estice ale RSS Ucraina, la fel ca și partea sudică a RSS Belarus, au alcătuit Reichskommissariatul Ucrainei (RKU). Orașul Rivne a devenit centrul administrativ al RKU, teritoriul său fiind format în strânsă corespondență cu avansarea unităților Wehrmachtului adânc în inima Ucrainei. Zona Reichskommissariatului Ucrainei a atins maximum de întindere între 1 septembrie 1942 și începutul anului 1943: 339.000 km², cu o populație de 16,9 milioane locuitori. Din punct de vedere administrativ, zona era împărțită în șase districte generale (*Generalbezirk*): Volînia-Podolia, Jîtomîr, Kiev,

²⁴ M. Kheifets, *Izbrannoe: v 3-kh tomakh*, vol. 3, *Ukrainskie siluety*, Kharkiv, 2000; idem, *Voennoplennyi sekretar': povest' o Paruire Airikiane*, Londra, 1985, 139.

*Ucraina de pe malul drept este numele unei regiuni istorice a Ucrainei aflate pe malul vestic al fluviului Nipru (n.tr.)

²⁵ Aceste estimări de bazează pe următoarele lucrări: *Ukraïna v 20-ti-na pochatku 90-kh rokiv XX stolittia: Korotkyi demohrafichnyi ohliad*, Kiev, 1992; V. I. Naulko, *Etnichnyi sklad naseleennia Ukraïns'koï RSR: Statystykokartohrafichne doslidzhennia*, Kiev, 1965; S. Chornyî, *Natsional'nyi sklad naseleennia Ukraïny v XX storichchi: Dovidnyk*, Kiev, 2001, passim.

²⁶ Volodymyr Kubiiovych [Kubijovyč], *Naukovi pratsi*, vol. 1, ed. O. Shablii, Paris; Liouv, 1996, 73.

Dnipropetrovsk, Tavria și Mikolaiv, care erau la rândul lor alcătuite din regiuni (*Gebiet*), divizate mai departe în districte (raioane).²⁷

Pe toată perioada ocupației naziste, cele cinci oblastii ale RSS Ucraina s-au aflat sub controlul Wehrmachtului.

Teritoriile care nu fuseseră ocupate de germani nu s-au confruntat cu același nivel al brutalității. În special populația din sud-vestul Ucrainei, aflată sub ocupație română, trăia în general în condiții favorabile, fapt corect observat, la 6 august 1943, de O. Müller, membru al „Ministerului Estic”:

Oberleutnant Zelinovsky de la Detașamentul de Cazaci 1/82 ... a vizitat la jumătatea lui iulie teritoriul Transnistriei, pe care germanii l-au predat românilor, iar el raportează... „Aici practic nu există nicio mișcare de partizani. Viețile muncitorilor și ale țăranilor curg normal, mult mai bine decât în alte părți ale Ucrainei. Comerțul liber se desfășoară fără niciun fel de restricții, cu un număr mare din toate felurile de produse, în special hrană, ceea ce permite populației muncitoare să facă cumpărături.”²⁸

O observație similară în ceea ce privește situația economică a populației ce trăia sub ocupațiile germană și română a fost făcută de reprezentanți ai organelor de partid sovietice.²⁹ La finele anului 1942, un agent al Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD) al RSS Ucraina, având numele de cod „Activistul”, își îndrepta atenția asupra relativei libertăți de mișcare:

În satele ocupate de români poți să te plimbi pe timp de zi și de noapte, să cânti la acordeon, să organizezi dansuri și cântări [...]. Pe teritoriul ocupat de Germania, regimul este de o mie de ori mai aspru decât pe cel ocupat de români. Populației libere i s-a interzis categoric să stea pe stradă după ora 20:00; dacă sunt prinși afară după ora 20:00, indivizii sunt împușcați de germani fără niciun fel de somație.³⁰

În Ucraina de est, în zona controlată de Wehrmacht, regimul era mai aspru decât în teritoriul ocupat de români, dar mai puțin represiv decât în teritoriul RKU. Faptul acesta a fost discutat în particular într-o notă analitică, redactată la 24 ianuarie 1943, de organele de securitate de stat ale RSS Ucraina:

²⁷ BAB, R 6/70, Bl. 108.

²⁸ BAB, R 6/302, Bl. 105.

²⁹ TsDAHO, f. 1, op. 22, spr. 10, ark. 5.

³⁰ HDA SBU, f. 60, spr. 83512, t. 1, ark. 10–11, ark. 58 ta zv.

Spre deosebire de politica de jaf dusă de autoritățile fasciste în zonele din spate ale teritoriului ocupat, cei din urmă, pentru a-și atrage simpatia populației ce trăia în imediata apropiere a liniei frontului, în așa-numita „zonă de război”, au implementat un regim mai blând.

a) În zona liniei frontului, taxele în natură și în bani erau rechiziționate în cantități semnificativ mai mici decât în spatele frontului. O serie de taxe percepute de ocupanți în spatele frontului nu erau ridicate deloc pe linia frontului.

b) Ocupanții confiscau hrană, animale și, în unele cazuri, bunuri personale, cu ajutorul primarilor și a poliției locale, ascunzându-și jafurile cu ajutorul complicilor lor.

c) Cei care lucrau pământul sau aveau alte slujbe în agricultură primeau 10-16 kg de grâne pe lună, fapt care nu se întâmpla în spatele frontului.

d) Pentru a crea iluzia unei lupte împotriva jafului și confiscărilor „ilegale” din partea soldaților germani, italieni și unguri, ocupanții desfășurau „investigații” în cazuri de jaf, pozând prin urmare în rolul protectori și binefăcători în ochii populației.

e) Populației i se permitea să celebreze sărbătorile religioase și să nu lucreze în acele zile, fapt care nu se respecta în spatele frontului, în special în toiuł muncilor câmpului. [...]

În legătură cu politica germană, o proporție semnificativă a populației, din așa-numita „zonă de război”, oferea asistență activă ocupanților, făcând dificilă tranzitarea acestei zone de către agenții noștri, cum ar fi soldați ai Armatei Roșii care au evadat din captivitate sau au scăpat din vreo încercuire, [și] ajutându-i pe germani să prindă partizani.³¹

Germanii hărțuiau cel mai puțin populația ucraineană din Guvernământul general,³² fapt observat de ocupanți înșiși³³ ca și de Pyotro Vershigora, comandantul Diviziei 1 Ucrainene de Partizani:

În privința galițienilor, germanii au dus o politică complet diferită de politica aplicată populației din Polesia și Volînia [parte a RKU – A.G.].

a) Absența completă a terorii și presiunilor în masă;

b) Furnizarea de bunuri de consum esențiale, prin intermediul cooperativelor de consum;

c) O monedă destul de stabilă, zlotul, al cărui curs a fost menținut de germani la un nivel potrivit;

³¹ HDA SBU, f. 16, op. 2 (1948), spr. 4, ark. 1–3 zv.

³² V. Kubiiiovych, *Memuary; Rozdumy; Vybrani lysty*, vol. 2, comp. O. Shablii, Paris; Liouv, 2000, 107.

³³ BAB, R 6/244, Bl. 52 f.

În același timp, germanii au protejat asiduu Galiția de apariția mișcării de partizani, atât a partizanilor sovietici, cât și a bandelor A[rmatei] I[nsurecționale] U[crainene]. Din punct de vedere economic, țăranii din Galiția au trăit bine.³⁴

Șeful Reichskommissariatului Ucrainei era Erich Koch. El a creat un regim care era atât de urât de popor, încât a creat un teren favorabil acțiunii partizanilor. Koch era, de asemenea, *Gauleiter*, liderul de partid al Prusiei de Est. În timpul anilor de război, colegii săi din Partidul Nazist l-au botezat „Al Doilea Stalin”. Între anii 1920 și 1930, a fost poreclit „Erich cel Roșu”³⁵, pentru acțiunile sale pro-comuniste și vederile sale de extremă stânga. În timpul războiului sovieto-german, Koch a devenit cunoscut pentru ucrainofobia sa nedisimulată, după cum se mândrea chiar el: „Sunt cunoscut drept un câine rău”.

Prin urmare, cu cât guvernarea de ocupație era mai puțin brutală pentru majoritatea populației locale, în orice regiune din Ucraina, cu atât era mai complicat pentru partizani să opereze acolo și chiar să supraviețuiască. Cu toate acestea, în timpul războiului, centrele de comandă au căutat să extindă luptele partizanilor în toate teritoriile RSS Ucraina și, în câteva cazuri, dincolo de hotarele ei.

³⁴ TsDAHO, f. 63, op. 1, spr. 4, ark. 141.

³⁵ Un joc de cuvinte: în limba germană adjectivul „roșu” se referă, de asemenea, la părul roșcat. Prin urmare, porecla „Erich cel Roșu”, o descriere a vederilor de stânga ale lui Koch, era ecolul poreclei legendarului conducător viking, cunoscut ca Erik cel Roșu.